

RESPUBLİKAMIZDA AQRAR BAZARIN FORMALAŞMASI XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Y. Ə. HÜMBƏTOV

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Aqrar bazarın formalaşdırılması və idarə edilməsi, dünya ölkələrinin təcrübəsi və mövcud müntəzəqi modellərin təhlili yolu ilə qiymətləndirilməsi və bu modellərin Respublikamıza uyğun gələninin seçilməsi, tam olaraq əsaslandırılmalıdır. Seçilmiş bazar modelinin parametrləri ölkəmizin təbii-iqtisadi resurslarının, əhalinin adət - ənənələrinin həyat tərzı və psixoloji mühitinə uyğun olmalıdır.

Açar sözlər: aqrar bazar, bazar modelləri, dövlət himayəsi, infrastruktur.

Respublikamızda aqrar sahədə qiymətlərin liberallaşdırılması, daxili bazarın zəruri, mümkün olan bazar tələblərinə uyğun prinsiplər və tələblər səviyyəsində qurulmaması, kənd təsərrüfatı məhsulları ilə ona xidmət və yardımçı, köməkçi sənaye məhsulları arasında kəskin fərqlər, vergi və kredit üzrə müəyyən olunmuş güzəştlərin sona qədər təknil olmaması və ya stimullaşdırıcı olmaması, aqrar islahatların maliyyə təminatının hələlik zəif olması və s. Digər tərəfdən istehsal və bazar infrastrukturlarının mövcud zəif və birtərəfli inkişaf səviyyəsi hazırda aqrar sahənin inkişafına mənfi təsir göstərməkdədir. Bəzi infrastrukturların əksər hallarda sadəcə öz adına adekvat kimi çıxış etməsi, digər halda isə infrastruktur kimi fəaliyyəti aqrar sahədə xeyli sayda problemlərə səbəb olmaqdadır. Odur ki, aqrar sahənin inkişaf etdirilməsi üçün normal idarəçilik məntiqinə uyğun gələn bazar prinsiplərini özündə birləşdirən yüksək keyfiyyətli infrastrukturların fəaliyyəti zəruridir. İnfrastrukturların daimi inkişafı və tələbatla mütəmadi kəmiyyət və keyfiyyət artımı obyektiv zərurət kəsb etməlidir.

Respublikamızda aqrar bazarın formalaşdırılması və idarəedilməsi mexanizminin müxtəlif modelləri müzakirə edilərək, onların qiymətləndirilməsi və ölkəmiz üçün uyğun olanı seçilməlidir. Aqrar bazarın formalaşması və idarəetmə mexanizmini təhlil etsək, bu sahədə çatışmamazlıqlar və uyğunsuzluqların olduğunu görürük. Araşdırmalardan məlum olur ki, respublikamıza əsassız olaraq aqrar bazar, bəzən xarici ölkələrdən gətirilən keyfiyyətsiz məhsullar hesabına formalaşır. Nəticədə, daxili bazarın qorunması üzrə tənzimlənmə mexanizmi nisbətən zəif olduğundan keyfiyyətsiz, hətta bəzən də istifadəyə yararsız məhsulların heç bir maneə olmadan respublika ərazisinə gətirilməsinə və yerli kənd təsərrüfatı məhsullarının satış qiymətinə həlledici təsir göstərməsinə, onların dəyər-dəyməzinə satılmasına səbəb olur. (3, səh 314-332)

Aqrar bazarın formalaşdırılması və idarə edilməsi, dünya ölkələrinin təcrübəsi və mövcud müntəzəqi modellərin təhlili yolu ilə qiymətləndirilməsi və bu modellərin Respublikamıza uyğun gələninin seçilməsi, tam olaraq əsaslandırılmalıdır. Seçilmiş bazar

modelinin parametrləri ölkəmizin təbii-iqtisadi resurslarının, əhalinin adət - ənənələrinin həyat tərzı və psixoloji mühitinə uyğun olmalıdır. Şübhəsiz ki, təklif edilən bazarın təşkilatı quruluşu mövcud şəraitə uyğun olmaqla, aqrar bazarın fəaliyyətinə müsbət təsir göstərməlidir.

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, bazar təsərrüfatçılıq sisteminə keçid iqtisadiyyatın bütün sahələrində həyata keçirilən transformasiya yönümlü dəyişikliklərə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir və bu cəhətdən özünəməxsus funksiyalar yerinə yetirir. İqtisadiyyatda həyata keçirilən transformasiya yönümlü dəyişikliklərin gedişində bazarın yerinə yetirdiyi əsas funksiyalara informasiya, vasitəçilik, qiymət əmələgəlmə, tənzimləmə və sağlama funksiyalarını aid etmək olar.

Transformasiya yönümlü dəyişikliklərin gedişində bazar münasibətlərinin yerinə yetirdiyi iqtisadi funksiyaları nəzərə almaqla qeyd etmək lazımdır ki, bazar əmtəə mübadiləsi prosesində yaranan iqtisadi münasibətləri, o cümlədən də kapitalın və işçi qüvvəsinin hərəkətini, tələb və təklif əsasında formalaşan təsərrüfat mexanizmini, rəqabət, özəl tənzimləmə, qanunvericilik və iqtisadi metodlar vasitəsi ilə tənzimləmə tədbirlərini özündə əks etdirir. Problemə bu cəhətdən yanaşdıqda bazar münasibətlərinin formalaşmasının da özünəməxsus istiqamətləri mövcuddur ki, bu da ilk növbədə iqtisadi münasibətlər sisteminə özünü büruzə verir. (1)

Bazar sistemi ilk növbədə müxtəlif tənzimləmə vasitələrindən və metodlarından istifadə etməklə inzibati təsərrüfatçılıq sistemi ilə müqayisədə özünəməxsus üstünlüklərə və mürəkkəb xüsusiyyətlərə malikdir. Bu baxımdan iqtisadiyyatın bütün sahələrində, o cümlədən kənd təsərrüfatında mövcud olan strukturlar bu və ya digər şəkildə köklü dəyişikliklərə məruz qalır. (4)

Aqrar sahədə bazar münasibətlərinin xüsusiyyətləri və qanunauyğunluqları nəzərə alınmaqla struktur dəyişikliklərinin bir-birilə bağlı iki xüsusiyyətini qeyd etmək lazımdır. Bunlardan biri, kənd təsərrüfatı və digər məhsul istehsalçıların bazarı, istehlakçıların isə bütün səviyyələrdə sərbəst hərəkətinin təmin edilməsi

ilə bağlıdır. Belə bir şəraitdə bazarda tələb və təklif arasında optimal nisbətin yaradılmasını təmin etmək mümkündür.

İkinci mühüm xüsusiyyət isə aqrar sahədə struktur dəyişiklikləri zamanı bazar münasibətlərinin tənzimlənməsinin iqtisadi mexanizmlərinin fəallaşdırılması ilə bağlıdır. Bu, ilk növbədə bazar subyektlərinin səmərəli fəaliyyət mexanizminin həyata keçirilməsinə istiqamətləndirilməsi, ekoloji təmiz məhsul istehsalının təmin edilməsi, məhsul istehsalçılarına və istehlakçılarına sosial-iqtisadi dəstəyin verilməsi ilə sıx bağlıdır.

Aqrar bazarın formalaşması bilavasitə dövlətin səmərəli təsiri nəticəsində mümkündür. Ölkədə səmərəli etibarlı yüksək keyfiyyətli və nəhayət həm istehsalçının, həm də istehlakçının maraqlarını təmin edə biləcək aqrar bazar yalnız dövlətin dəstəyi ilə yaradıla bilər. Məhz belə bazarın formalaşması dövlətin prioritet strateji maraqlarının təmin edilməsinə xidmət edir.(3, səh 322)

Müasir şəraitdə bazar infrastrukturalarının tədqiq edilməsində əsas məqsəd - onun iqtisadi səmərəliliyini müəyyən etməkdir. Bu isə, yeni şəraitdə uyğun yanaşma tələb edir. Zənnimcə, iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrində, o cümlədən aqrar sahədə bazar infrastrukturuna xüsusi olaraq baxılmalıdır. Buna görə də hər bir infrastrukturun, xidmət etdiyi əsas istehsal sahəsi ilə birgə təhlil edilməsi məqsədəuyğundur.

Bazar infrastrukturalarını təhlil edərkən iqtisadi səmərəliliyin düzgün təyini əsas məsələlərdən biridir. Odur ki, nəqliyyat və rabitə, maddi-texniki təminat, elektrik şəbəkəsi və digər infrastruktur elementlərində səmərəliliyin təyin edilməsində mütləq hesabət metodlarından istifadə olunması məsləhətdir. Buna baxmayaraq bütün istifadə olunan metodikalarda sahə prinsipi əsas götürülür. Əsas amil kimi sahədaxili istehsal əlaqələri əsas götürülür və bəzi hallarda isə digər sahələri də əhatə edir.

Hazırda aqrar sahəni digər sahələrdən fərqləndirən başlıca amil kənd təsərrüfatında əmtəə istehsalçılarının bazar infrastrukturunun zəif olması, xarici rəqabətdən

qorunmasına yönəldilmiş kompleks tədbirlərin lazımcıca həyata keçirilməməsidir. Nəticədə aqrar sahədə sahibkarlıq fəaliyyətinin istehsal və bazar infrastrukturunun inkişaf etdirilməməsi, əhalinin maddi istehsaldan uzaqlaşmasına, işsizliyin artmasına səbəb olacaqdır. Aqrar sahədə sahibkarlıq qurumlarına məxsus bazar infrastrukturalarının inkişaf etdirilməsi ölkəmizin ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsində xeyli problemlərin yaranmasına səbəb olur ki, bu da ölkənin xarici əmtəə istehsalçılarından və beynəlxalq bazar konyunkturundan asılılığını artırır.

Bu gün aqrar sahənin tarazlı inkişafına təsir edən əsas amillər qiymət, maliyyə, kredit, vergi və s. istifadənin səmərəli mexanizminin bazar tələblərinə uyğun və ya sahibkarlığın inkişafı məntiqilə formalaşdırılması vacib şərtlərdəndir. Aqrar sahədə qiymətlərin liberallaşdırılması, daxili bazarın zəruri, mümkün olan bazar tələblərinə uyğun prinsiplər və tələblər səviyyəsində qorunmaması, kənd təsərrüfatı məhsulları ilə ona xidmət və ya yardımçı, davamçı, köməkçi sənaye məhsulları qiymətləri arasında kəskin fərqlər, vergi və kredit üzrə müəyyən olunmuş güzəstlərin sona qədər təkmil olmaması və ya stimullaşdırıcı olmaması, aqrar islahatların maliyyə təminatının hələlik zəif olması və s, digər tərəfdən isə istehsal və bazar infrastrukturalarının mövcud zəif və birtərəfli inkişaf səviyyəsi hazırda aqrar sahənin inkişafına mənfi təsir göstərməkdədir. (2)

Milli iqtisadiyyatın tərkib hissəsi kimi, bazar infrastrukturunu iqtisadi funksiyaları yerinə yetirərək hər şeydən əvvəl, ölkədə ehtiyatların tələbata uyğun bölüşdürülməsi və onlardan müxtəlif təyinatlı təsərrüfat fəaliyyətini sürətləndirərək, məhsulları istehsal etmək üçün geniş imkan və şərait yaradır.

Yuxarıda sadalananları ümumiləşdirərək belə nəticəyə gəlmək olar ki, bazar infrastrukturaları müxtəlif təyinatlı olsalar da bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə fəaliyyət göstərən sərbəst bazarlardan ibarət olmalıdır. Bu zaman tələb və təklif qanunun fəaliyyəti tam olaraq əsas götürülməlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. Abasov İ.D. Azərbaycanın kənd təsərrüfatı. Bakı: 2010, 592 s. 2. Aliyev.İ.H. Azərbaycan Respublikasında aqrar sahədə iqtisadi idarəetmə mexanizminin təkmilləşdirilməsi. Bakı 2003, 315 səh. 3. Aliyev.İ.H. Qloballaşma şəraitində aqrar sahənin dayanıqlı inkişafının təmin olunmasının sosial-iqtisadi problemləri. 4. B.B.Кузнецова. Экономика сельского хозяйства. Ростов, Феникс 2003, 352с

Особенности формирования аграрного рынка Республики

Ю.А.Гумбатов

Формирования и управления аграрного рынка путем практики и анализа имеющихся прогрессивных моделей мировых стран, оценивания из них выбрать моделей соответствующих нашей Республики должны обосноваться полностью. Выбранные параметры рыночных моделей должны соответствовать природно-экономическим ресурсам, традиционным обычаям, психологическим условиям и образом жизни населения страны.

Ключевые слова: аграрный рынок, рыночные модели, государственная протекция, инфраструктура.

The formation of the characteristic of the agricultural sector in the country.

Y.A.Humbatov

The formation and management of the agricultural market evaluated by the experience of other countries and analysis of advanced models available and suitable models selected. The country's natural and economic resources and population parameters of the selected model market traditions should match your lifestyle and psychological environment.

Key words: agriculture market, market model, state support, infrastructure

UOT: 336.71;336.72:347.732

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA MALİYYƏ XİDMƏTLƏRİNİN İNKİŞAFINA DAİR STRATEJİ YOL XƏRİTƏSİNDƏ SİĞORTAYA AYRILMIŞ YER

A.S.RƏHMANOV., A.K. AĞAYEVA
Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti

Məqalədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 6 dekabr 2016-cı il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikasında maliyyə xidmətlərinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi təhlil olunmuş və icbari sığorta növlərinin bazarın aparıcı qüvvəsi kimi çıxış etməsi göstərilmişdir.

Açar sözlər: Yol Xəritəsi, kənd təsərrüfatı sığortası, icbari tibbi sığorta, mikrosığorta, müştərik sığorta, ÜDM.

2016-cı ilin dekabr ayının 6-da Azərbaycan Respublikası Prezidentinin eyni tarixli müvafiq Fərmanı ilə Azərbaycan Respublikasında maliyyə xidmətlərinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi təsdiq edilmişdir. Hazırkı sənəd üstündə 10 ay ərzində dünyanın aparıcı ekspertlərinin tövsiyələrindən istifadə olunaraq xüsusi işçi qrupu işləmişdir. Bu proses ölkə başçısının xüsusi diqqətində olmuş və hazırlanmış sənədin icrası da ciddi nəzarətdə saxlanılacaqdır.

Yuxarıda qeyd olunan sənəddən göründüyü kimi, Strateji Yol Xəritəsinin hazırlanmasının əsas məqsədi - Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritəsinin başlıca istiqamətləri"nin təsdiqi və bundan irəli gələn məsələlər haqqında" 2016-cı il 16 mart tarixli 1897 nömrəli Sərəncamı ilə müəyyən edilmiş vəzifələrin icra edilməsidir.

Təhlil nəticəsində müəyyən olunur ki, sənədin hazırlanmasında maliyyə xidmətləri sektorunun çevikliyi, rəqabətqabiliyyətliliyi, innovativliyi və iqtisadi inkişafı dəstəkləməsi prinsiplərinə əsaslanaraq, qlobal iqtisadiyyat və maliyyə bazarlarında müşahidə edilən proseslərə çevik adaptasiya və postneft iqtisadi inkişaf modelinin dəstəklənməsi üçün maliyyə sektoru qarşısında duran yeni çağırışlar və imkanlar nəzərə alınmışdır.

Strateji Yol Xəritəsi qısa, orta və uzunmüddətli dövrləri əhatə edir:

- 2020-ci ilədək strateji baxış və tədbirlər planı;
- 2025-ci ilədək olan dövr üçün uzunmüddətli baxış;
- 2025-ci ildən sonrakı dövr üçün hədəf baxış.

Strateji Yol Xəritəsində, birinci dövr üçün yeni 2020-ci ilədək 5 strateji hədəf yer alır.

Strateji hədəf 1. Dinamik və sağlam institutlardan ibarət maliyyə sisteminin formalaşdırılması;

Strateji hədəf 2. Maliyyə bazarlarının inkişafı;

Strateji hədəf 3. İnfrastrukturun gücləndirilməsi;

Strateji hədəf 4. Tənzimləmə və nəzarət mexanizminin təkmilləşdirilməsi;

Strateji hədəf 5. Maliyyə savadlılığının yüksəldilməsi;

Qlobal trendlər nəzərdən keçirilərkən, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə sığorta bazarının yüksək inkişaf

potensialı qlobal miqyasda sığorta bazarının artacağı və buna həm həyat, həm də qeyri-həyat sığortasının töhfə verəcəyinin; sığorta penetrasiyası (sığorta haqlarının ÜDM-ə nisbəti) səviyyəsinin aşağı, ÜDM-in artım tempinin yüksək olması bu ölkələrdə sığorta bazarının artım tempinin daha yüksək olmasına imkan verəcəyinin; və xüsusən də həyat sığortasının ikirəqəmli inkişaf tempinə malik olmasının gözlənilməsi müəyyən olunmuşdur.

Mövcüd vəziyyət təhlil edilərkən, Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasının məlumatına əsasən son beş ildə sığorta bazarında illik artım tempinin 20% təşkil etməsi nəzərə çarpır. 2015-ci ildə sığorta haqlarının həcmi 450 mln manata yaxın olmasına baxmayaraq, ÜDM-də sığorta haqlarının xüsusi çəkisi cəmi 0,8% təşkil etmişdir. Sığorta bazarının başlıca risk – bank sektorundan yüksəkasililik hesab olunmuşdur. İcbari sığorta qanunvericiliyinin əhatə dairəsinin genişləndirilməsi sığorta sektorunda tələb yaradan əsas faktor kimi çıxış etmişdir. 2011-ci ildən başlayaraq dövlət tərəfindən görülən tədbirlər həyat və qeyri-həyat sığortasının sürətli inkişafında mühüm rol oynamışdır. Qeyri-həyat sığortasına münasibətdə əsas diqqət icbari sığorta proqramlarının, o cümlədən nəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası və daşınmaz əmlakın icbari sığortasının yenidən müəyyən edilməsi və tətbiqinə yönəldilmişdir. Məcburi fərdi qəza sığortası alətlərinin genişlənməsi isə həyat sığortası segmentinin inkişafına dəstək vermişdir.

Strateji Yol Xəritəsinin hər bir dövrü üçün strateji baxışlar müəyyən edilmişdir:

- 2020-ci ilədək Azərbaycanın maliyyə sektorunun inkişafı üzrə strateji baxış daxili və xarici şoklara qarşı dayanıqlı, risk idarəetməsi proseslərinə dərinlən fokuslanmış, effektiv tənzimləmə və güclü infrastruktur elementləri ilə əhatə olunmuş, inkişaf potensialı maliyyə sistemi formalaşdırmaqdır.
- 2025-ci ilədək olan dövr üçün uzunmüddətli baxış səmərəli tənzimləmə və qanunvericilik çərçivəsi ilə dəstəklənən, bütün müştəri qruplarını geniş çeşidli maliyyə xidmətləri ilə təmin edən dayanıqlı, sağlam və tarazlaşmış maliyyə sistemi formalaşdırmaqdır.
- 2025-ci ildən sonrakı dövrlə bağlı müəyyən edilmiş hədəf baxış xarici investorlar üçün cəlbedici və

regional səviyyədə rəqabətqabiliyyətli maliyyə sektoru formalaşdırmaqdır.

Hədəf indikatorları sırasında sığortanın üzərinə düşən – sığorta penetrasiyasının (sığorta haqlarının qeyri-neft ÜDM-ə nisbətinin) 1,4% çatması qeyd olunmuşdur.

Birinci strateji hədəf üzrə prioritetlərdən biri – sığorta bazarının inkişafı prioriteti müəyyən edilmişdir.

Sığorta bazarının inkişafı qeyri-müəyyənliklərdən və risklərdən qorunmağa kömək etməklə, eləcə də daxili yığının toplanması üçün investisiya kanalı təmin etməklə ölkə iqtisadiyyatının dayanıqlı inkişafına töhfə verir. Azərbaycanın sığorta bazarı son illərdə ümumi iqtisadi inkişaf fonunda stabil artım nümayiş etdirsə də, onun maliyyə sektoruna və iqtisadiyyata təsiri minimum səviyyədədir. Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasının məlumatına əsasən 2015-ci ilin sonuna sığorta sektorunun maliyyə dərinliyini ifadə edən sığorta haqlarının ÜDM-ə nisbəti cəmi 0,8% təşkil etmişdir.

Sığorta haqlarının ÜDM-ə nisbətinin aşağı olmasının səbəblərindən biri sığorta şirkətlərinin müəyyən sektorlar və həmin sektorlar ilə bağlı risklər haqqında tam məlumatlı olmamasıdır. Bu isə sığorta şirkətlərinin həmin qruplar üçün müxtəlif məhsul təklifləri hazırlamağa maraqlı olmamasına gətirib çıxarır. Məsələn, kənd təsərrüfatı üzrə sığorta ən mürəkkəb və çətin sığorta segmenti olmaqla, risklərlə bağlı xüsusi biliklərin olmasını tələb edir.

Eyni zamanda, əksər sığorta şirkətləri yüksək riskləri olan və ya investisiya qoyuluşu aşağı səviyyədə olan müəyyən iqtisadi qrupların və ya sektorların sığorta tələblərini qarşılamaq üçün məhsulların hazırlanmasına çox da maraqlı deyillər. Məsələn, sığorta şirkətləri müflisləşmə səviyyəsi daha yüksək olduğu üçün kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri və aşağı gəlirə malik fərdi təsərrüfatlara münasibətdə ümumi risklərdən yayınmağa çalışırlar. Xüsusən də aşağı gəlirə malik fərdi təsərrüfatlar, kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri üçün sığorta məhsullarına maliyyə əlçatanlığının zəif olması bu qruplarda sığortalama səviyyəsinin aşağı olmasının başqa bir səbəbi kimi qeyd edilə bilər. Bu mənada, mikrosığorta və müştərək sığortanı nümunə kimi göstərmək olar.

Sığorta bazarının genişlənməsi, əhalinin sığorta təminatı almayan hissəsinin sığorta məhsulları ilə əhatə olunması, maliyyə xidmətlərinə çıxışın artırılması və iqtisadiyyatın şaxələndirilməsinin dəstəklənməsi məqsədilə yeni sığorta məhsullarının yaradılmasına ehtiyac vardır. Bizim fikrimizcə bunlar aşağıdakılardır:

- Kənd təsərrüfatı sığortası. Maliyyə resurslarına çıxış imkanlarının artırılmasının effektiv vasitələrindən biri kənd təsərrüfatı sahəsinə xas olan risklərin sığorta alətləri vasitəsilə azaldılmasıdır. Kənd təsərrüfatı sığortası bir tərəfdən hava şəraiti və qiymətlərin dəyişkənliyi səbəbindən fermerlərin məhsuldarlıq və mənfəətililiklə bağlı risklərini azaldır, digər tərəfdən isə kredit öhdəliklərinə xidmət imkanlarını artırmaqla sektorun kreditləşməsi potensialını yüksəldir.

Kənd təsərrüfatı risklərinin sığortası ən mürəkkəb sahələrdən biri olub sektor üzrə xüsusi bilik tələb edir. Bu

səbəbdən sığorta şirkətləri bu segmenti yüksək riskli fəaliyyət sahəsi olaraq dəyərləndirir və risk götürməkdən çəkinirlər. Bu sahə üzrə statistik və analitik məlumatların aşağı səviyyədə olması sektorun kreditləşməsinə çətinləşdirir.

Azərbaycanın sığorta bazarının xüsusiyyətlərinə, kənd təsərrüfatı şəraitinə və dövlət siyasətinə uyğun olan kənd təsərrüfatı sığortası modelinin seçilməsi və tətbiqi mühüm əhəmiyyətə malikdir. Kənd təsərrüfatı sığortası mexanizmi kifayət qədər böyük institut olduğundan, onun formalaşdırılması və yaradılması zamanı dövlətin kənd təsərrüfatı ilə bağlı strateji siyasəti, kənd təsərrüfatı infrastrukturunun əhəmiyyəti və s. amillər diqqətdə saxlanılmalıdır.

- Mikrosığorta. Mikrosığorta bazarının inkişafı aşağı gəlirli ev təsərrüfatlarına daha az sığorta haqqı müqabilində sığortalama imkanı yaradır. Qanunvericilikdə mikrosığorta mexanizminə dair müddəa nəzərdə tutulmamışdır və bu sığorta növü inkişaf etməmişdir. Hər tərəfli normativ hüquqi çərçivə mikrosığorta bazarının inkişafı üçün vacib amildir. Bu zaman effektiv nəzarətin həyata keçirilməsi ilə yanaşı, mikrosığorta təklifinin formalaşdırılması və xidmətin effektiv şəkildə ev təsərrüfatlarına çatdırılması təşviq olunmalıdır.

- Müştərək sığorta. Azərbaycanda fəaliyyət göstərən sığorta şirkətləri mövcud qanunvericiliyə əsasən “ənənəvi”, yəni kommersiya əsaslı sığorta fəaliyyətini həyata keçirsə də, qeyri-kommersiya əsaslı müştərək sığorta məhsulu təklif etmirlər. Ənənəvi sığorta riskin ötürülməsinə, əməkdaşlıq sığortası isə risklərin bölüşdürülməsinə əsaslanan sığorta münasibətləri sistemidir. Azərbaycanda qeyri-kommersiya əsaslı əməkdaşlıq sığortasının formalaşdırılmasına ehtiyac vardır.

- İcbari tibbi sığorta. Azərbaycanda bir çox ölkələrin səhiyyə sistemində geniş şəkildə tətbiq olunan icbari tibbi sığortanın reallaşdırılması üçün təşəbbüs göstərilir. İcbari tibbi sığortanın tətbiqi və idarəetmə sisteminin formalaşdırılması məqsədilə bir sıra normativ aktlar qəbul olunmuş, həmçinin Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında İcbari Tibbi Sığorta üzrə Dövlət Agentliyi yaradılmışdır. Eyni zamanda, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 29 noyabr tarixli 1127 nömrəli Fərmanı ilə Mingəçevir şəhərinin və Yevlax rayonunun inzibati ərazilərində icbari tibbi sığortanın tətbiqinə dair pilot layihənin həyata keçirilməsi ilə bağlı müvafiq tapşırıqlar verilmişdir.

Çoxşaxəli proses olan icbari tibbi sığortanın təşkilati, hüquqi və iqtisadi əsaslarını müəyyən edən, subyektlər arasındakı münasibətləri tənzimləyən “Tibbi sığorta haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu 1999-cu il 28 oktyabr tarixindən qüvvədədir. 1999-cu ildən etibarən ötən müddət ərzində inkişaf etmiş ölkələrdə tətbiq olunan icbari tibbi sığorta modelləri təkmilləşdirilmiş, yeni yanaşmalar və konsepsiyalar ortaya qoyulmuşdur. Hazırda beynəlxalq təcrübədə özünü doğrultmuş icbari tibbi sığorta sistemlərində bazar iqtisadiyyatı prinsiplərinə əsaslanan maliyyələşmə, sığorta haqlarının fondlarda cəmlənməsi və idarə

olunması kimi uğurlu mexanizmlər tətbiq olunmaqdadır. Bu əsasda Azərbaycanın icbari tibbi sığorta modelinin qabaqcıl təcrübəyə malik ölkələrin modelinə uyğunlaşdırılması, həmçinin seçilmiş model əsasında "Tibbi sığorta haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun təkmilləşdirilməsi həyata keçirilə bilər.

Görüləcək tədbirlər sırasında müvafiq işçi qrupların yaradılması, cari vəziyyətin diaqnostikasının aparılması, məlumat sisteminin yaradılması və tədbirlər planının hazırlanması və icrasına başlanılması nəzərdə tutulmuşdur.

Gözlənilən nəticə və nəticə indikatorlarına gəldikdə, 2020-ci ildə real ÜDM-ə təsirinin, 85 milyon manat birbaşa və 40 milyon manat dolayı olmaqla, ümumilikdə 125 milyon manat olacağı gözlənilir. ÜDM-ə müsbət töhfə sığorta sektorunun gəlirlərinin artması və nəticədə penetrasiya səviyyəsinin yüksəlməsi ilə izah olunur. Bu prioritetin həyata keçirilməsi nəticəsində 1600 yeni iş yerinin yaradılması gözlənilir.

Prioritet çərçivəsində nəzərdə tutulan məqsədlərə nail olmaqda əsas risklərə yeni sığorta məhsullarının hazırlanması və tətbiqi prosesi ilə bağlı əlaqədar tərəflərin fəaliyyətinin zəif əlaqələndirilməsi, maliyyə resurslarının mənbələrinin müəyyən edilməməsi, yeni sığorta növlərinə tələbin formalaşdırılmasında çətinliklərin yaranması, sığorta şirkətlərinin yüksək risk səbəbindən yeni müştəri segmentlərinə xidmət etməkdə maraqlı olmaması kimi amillər aid edilə bilər.

Dördüncü strateji hədəf üzrə prioritetlərdən biri – sığorta fəaliyyətini tənzimləmə və ona nəzarət mexanizminin gücləndirilməsi prioriteti müəyyən edilmişdir.

Sığorta sektoru üzrə mövcud tənzimləmə və nəzarət mexanizmi risklərin düzgün qiymətləndirilməsi və preventiv nəzarət tədbirlərinin həyata keçirilməsi imkanlarını məhdudlaşdırır. Sığorta bazarı iştirakçılarının müstəqil risk idarəetməsi, uyğunluq və aktuari nəzarəti funksiyalarının mövcud olmasına dair tənzimləyici tələblər müəyyən edilməmişdir. Nəticədə, sığorta sektorunda effektiv idarəetmə və daxili nəzarət sisteminin formalaşdırılması üçün çətinliklər yaranır.

Sığorta bazarı iştirakçılarının fəaliyyətinə nəzarət mexanizmi sektorun fəaliyyətinin proaktiv və riskəsaslı

prinsiplər əsasında qiymətləndirilməsinə deyil, əsasən qanunvericiliyin tələblərinə uyğunluğunun yoxlanılmasına yönəlmişdir. Sığorta bazarı iştirakçılarına dair kapital tələbləri bazar iştirakçılarının risk profilinə uyğunlaşdırılmamışdır. Bu isə bazar iştirakçılarının xarici şoklara qarşı həssaslığının yüksək olmasını şərtləndirir. Qabaqcıl beynəlxalq təcrübələrdə tənzimləmə "Solvency II" standartları əsasında müəyyən olunur ki, burada ehtiyatların yaradılması və kapitalın hesablanması riskəsaslı yanaşmalar əsasında həyata keçirilir. Mütərəqqi təcrübəyə əsasən "Solvency II" standartlarına keçid müəyyən bir dövr ərzində baş verir.

Sığorta sektorunda prudensial hesabatlılıq sisteminin inkişaf etdirilməsi imkanları mövcuddur. Şirkətlər tərəfindən təqdim olunan rüblük hesabatlar risklərin vaxtında müəyyən edilməsini və qabaqleyici tədbirlərin görülməsini məhdudlaşdırır. Hesabatların əhatə dairəsinin və dərinliyinin inkişafı da zəruridir.

MBNP sığorta sistemi üzrə nəzarət və tənzimləmə mexanizmini ənənəvi modeldən riskəsaslı modelə transformasiya etməklə, ayrı-ayrı bazar iştirakçılarının və ümumilikdə sektorun dayanıqlılığının artırılmasına nail ola bilər.

Görüləcək tədbirlər sırasında – sığorta sektoru üzrə tənzimləmə və nəzarət mexanizminin diaqnostikasının aparılması, yeni mexanizmin tətbiqi üzrə tədbirlər planının hazırlanması və tədbirlər planının icrası nəzərdə tutulmuşdur.

Gözlənilən risklərə gəldikdə isə, prioritet çərçivəsində nəzərdə tutulan məqsədlərə nail olmaqda əsas risklərə bir sıra sığorta təşkilatlarının yeni prudensial tələblərin tətbiqinə hazır olmaması, yeni tələblərə uyğunlaşmaq üçün tələb olunan investisiya qoyuluşunu təmin etmək potensialının aşağı olması, tənzimləyici tələblərin qısamüddətli dövrdə sığorta şirkətlərinin mənfəətliliyinə və kapital mövqeyinə mənfi təsiri kimi amillər aid edilə bilər.

Yuxarıda qeyd olunanlardan belə nəticəyə gəlmək olar ki, sığorta sektoruna, maliyyə bazarının mühüm segmentlərindən biri kimi geniş yer ayrılır. Təhlil onu da göstərir ki, yenə də icbari sığorta növləri bazarın aparıcı qüvvəsi kimi çıxış etməli olacaq.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq olunmuş "Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi". 2. Azərbaycan Respublikasının 28 oktyabr 1999-cu il tarixli "Tibbi sığorta haqqında" Qanun. 3. Xudiyev N.N. "Sığorta". Bakı Azərneşr 2003

Место, отведенное для страхования в Стратегической Дорожной карте относительно развития финансовых услуг в Азербайджанской Республике

А.С.Рахманов., К.А.Агыева

В статье была проанализирована Стратегическая Карта относительно развития финансовых услуг в Азербайджанской Республике, утвержденная Указом Президента Азербайджанской Республики от 6 декабря 2016 года и была отмечены разные виды обязательного страхования как ведущие силы рынка.

Ключевые слова: Дорожная Карта, страхование сельского хозяйства, обязательное медицинское страхование, микрострахование, совместное страхование, ВВП.

The place of insurance in the Strategic Road Map on the development of financial services in the Republic of Azerbaijan

A.S.Rahmanov., K.A.Aghayeva

In the article it has been analyzed the Strategic Map on the development of financial services in the Republic of Azerbaijan approved by the Presidential Decree of 6 December 2016 and was marked by various types of compulsory insurance as a major market force

Key words: Road Map, agricultural insurance, mandatory health insurance, micro-insurance, co-insurance, GDP.